

Originea românilor – piatră de temelie a Școlii lingvistice de la Iași

Alexandru GAFTON

Key-words: *Alexandru Philippide, the history of the Romanian language, the linguistic school of Iasi*

Născut în anul în care apărea *Originea speciilor*, crescut și format într-o epocă de profunde revoluții cultural-spirituale în plan european, de eficiență emulație în toate domeniile științei, A. Philippide există în conștiința urmașilor ca unul dintre savanții români autentici. Aceste înclinații morale și însușirile spirituale excepționale constituie esența care îi permite să acumuleze în mod eficient și rodnic o cantitate uriașă de informații, să se formeze ca un cercetător de excepție, să fie capabil de a îmbogăți știința cu reale și valoroase contribuții, întreaga sa operă reflectând cu fidelitate puritatea caracterului său.

Studiind manualele și cursurile lui Philippide, articolele și recenziile sale, și, în special, *Originea românilor*, constatăm îmbinarea organică dintre nivelul înalt de cunoștințe, bogăția și varietatea lor, maxima competență și eficiență a utilizării acestora, extraordinara capacitate de a le pune la lucru în folosul și în spiritul științei, totul învelit în tunică fermă a înaltei sale conștiințe morale. Căci, deși principiul adevărului științific l-a călăuzit în relațiile cu semenii, A. Philippide nu a considerat că știința ar trebui făcută în sine, ci socotind că aceasta trebuie să fie supusă adevărului, să fie morală, deoarece constituie mijlocul optim prin care ființa umană devine, eliberându-se de povara materiei și apropiindu-se de rațiune și de spirit.

De mai bine de o sută de ani, fie că se revendică de la el, fie că nu, reprezentanții Școlii lingvistice ieșene (fie că activează sau nu în Iași) moștenesc și prezintă această multiplă caracteristică pe care părintele a imprimat-o: documentarea temeinică, corecta observare a realității, atenta verificare a faptelor, rigoare în receptarea și elaborarea elementelor de teorie, metoda severă de lucru, strânsa, necruțătoarea și, adeseori, impecabila înlănțuire logică. Totodată, tendința de a epuiza o temă dată, prin profunda cercetare, prin analiza exhaustivă și prin prezentarea tuturor aspectelor și valențelor pe care aceasta le poate oferi, constituie o altă caracteristică prin care lingviștii și filologii ieșeni își definesc identitatea în cadrul lingvisticii românești.

Aderând la pozitivismul vremii sale și privind lucrurile din cea mai largă dintre perspective, aceea istorică, A. Philippide este un diacronist prin excelență. Optica evolutivă asupra lumii aduce cu sine nu doar unitatea operei savantului ieșean. Felul în care pune la lucru perspectiva istorică – mai cu seamă prospectivă –

„Philologica Jassyensia”, Anul V, Nr. 1 (9), 2009, p. 51–55

îi oferă posibilitatea de a observa detaliile în coerența lor internă, fără a le disloca, însă, din ansamblul pe care îl compun și la care participă, ajungând astfel la coerența întregului organism. Și sub acest aspect, *Originea românilor* reprezintă, cu siguranță, nu numai capodopera lui A. Philippide, dar și una dintre cele mai valoroase opere pe care știința românească le-a dat.

Prin întreaga ei cuprindere, începând cu importanța chestiunii abordate, trecând prin întinderea scrierii și imensa bogăție a datelor și încheind cu amploarea temei și densitatea de conținut, această lucrare monumentală vine la capătul unor extrem de amănunțite, de laborioase și de temeinice cercetări, atât în domeniul istoric, cât și în cel lingvistic, încercând să lămurească procesul de formare a poporului român și al limbii române. Precum însuși a precizat, Philippide nu a urmărit numai stabilirea relației în care limbile derivate se află cu limba-mamă, ci și demonstrarea faptului că „în felul de a fi al limbilor se manifestează înrudirea etnică a neamurilor care le vorbesc” (Philippide 1928: 340). Intenția sa expresă era să observe „cum se poate proba că cutare limbi, câteodată foarte deosebite la un moment dat una de alta, sânt vorbite de același neam de oameni” (*ibidem*).

Mai întâi, A. Philippide încearcă să lămurească situația istorică și lingvistică a Peninsulei Balcanice, din prima jumătate a mileniului I, precum și anterior acestei perioade. În acest scop, el apelează la mărturiile istoricilor Antichității și la analiza inscripțiilor, extrăgând toate datele posibile și oferind o imagine cât se poate de completă asupra zonei de dinainte de cucerirea romană, precum și după aceea. În felul acesta, savantul român parcurge o întreagă istorie, atent la detaliile care o compun și o animă, determinându-i caracteristicile definitorii. Totodată, este urmărit procesul de romanizare, cu toate reușitele, piedicile și lipsurile sale.

Volumul al doilea este dominat de perspectiva lingvistică, o bună parte a acestuia constituindu-se într-un tratat de fonetică istorică, după care urmează componenta gramaticală și cea lexicală. Schema aceasta, a cărei prezentare extrem de simplificată am încercat-o, capătă contururi, substanță și viață printr-o serie de caracteristici pe care *Originea românilor* le prezintă din abundență.

Philippide nu și-a conceput lucrarea ca pe o descriere. Nu este o lucrare care doar se vrea istorică, fapt pe care să-l fi ratat printr-o abordare de tip sincronic. *Originea românilor* este o scriere de diacronie, concepută și executată în modalități, cu mijloace și cu o tehnică în întregime istorice. În aceasta carte nu se înșiruie etape ale sincroniei, precum niște vertebre care, prin simpla lor alăturare, încearcă să genereze un întreg. Această lucrare este un întreg ale cărui celule există și funcționează în mod organic într-un tot unitar. Chiar atunci când aduce sub lupă părți din întreg, pentru a observa și evidenția anumite aspecte, autorul concepe și tratează fiecare element ca parte a aceluși întreg indivizibil. Nimic nu are viață în afara unității din care face parte și la a cărei viață contribuie și participă. Viața elementelor este aceea a întregului, rezultantă a acelei unice structurări și modalități de funcționare. Poate că, mai mult decât înțelegerea acestei realități, faptul de a-și construi astfel opera este marele model pe care diacronistul îl poate oferi.

De-a lungul vremii, lucrarea magistrului moldovean a fost considerată a fi greoaie, mult prea încărcată, confuză, greu lizibilă, atribuindu-i-se felurite astfel de trăsături. Într-adevăr, la prima parcurgere atentă și integrală, chiar și la cea de-a doua, probabil, ea poate lăsa această impresie. Este o lucrare masivă, conținând o

cantitate uriașă de date, urmând o logică ce nu se dezvăluie de la prima lectură. În mod firesc, însă, mintea umană are nevoie de timp pentru a se lăsa pătrunsă și hrănită cu conținuturile unei astfel de scrieri, pentru a înțelege felul în care ea se constituie și funcționează spre a rodi.

În primul rând, ca orice altceva în lume, această lucrare nu poate fi judecată sau măcar cântărită decât în perfectă cunoștință de cauză. Cu alte cuvinte, numai după o foarte bună cunoaștere a chestiunilor pe care le abordează și abia după înțelegerea structurii sale intime, își poate îngădui cineva să emită judecăți de valoare. Până în acel moment, orice lucru care pare neclar nu constituie decât o neînțelegere datorată exclusiv cititorului. A. Philippide, în general, și *Originea românilor*, în special, necesită timp de mistuire, precum și devotament din partea cercetătorului.

În opinia noastră, acest fapt se datorează complexității pe care personalitatea savantului Philippide o avea. Studiind lucrarea sa fundamentală, putem observa cum cursul principal al lucrării și al raționamentelor conținute se ramifică, se întrerup, apărând probe, discuții, digresiuni, se dezbat teorii, se acumulează toate acele elemente pe care autorul le consideră necesare înțelegerii, nu doar a textului în sine, dar și a felului în care autorul gândește, a cauzelor care îl animă și îl conduc, a modului în care el înțelege lumea și realitățile temei care îl frământă. Totodată, aceste date, elemente și teorii pe care le prezintă constituie îndatorirea de onoare pe care omul de știință o are față de semenii săi, pentru a le permite acestora să analizeze, în deplină transparență, calea pe care a urmat-o.

De aceea apar mărturiile istoricilor, citate in extenso sau doar rezumate, înșiruirea de inscripții, unele inserturi culturale, altele emoționale (ambele acestea din urmă constituind pagini de o rară frumusețe și valoare, în care se întronează geniul povestitorului moldovean). Apar, apoi, discuții, de cel mai înalt nivel, asupra distincției dintre limbă și dialect, asupra conceptului de „latină populară”, precum și celebra, dar, parcă, neînțeleasă încă teorie a bazei de articulație și a bazei psihologice. Toate acestea, alături de altele, pot opri firul principal al demonstrației, dar fac acest lucru numai pentru a asigura reala înțelegere a acesteia, pentru a nu rămâne nimic ascuns cititorului, pentru că autorul înțelege să se pună cu totul la dispoziția operei sale, jertfindu-se total cititorului. Abia acest întreg complex asigură reala – chiar dacă într-o modalitate plină de dificultăți – înțelegere științifică a unei astfel de construcții. În felul acesta, omul de știință își duce menirea până la capăt, nu doar transmițând cunoștințe, dar contribuind la buna formare a minții cititorului, care nu doar se îmbogățește, ci se și edifică.

Totodată acestea ne arată și că, prin *Originea românilor*, A. Philippide a dat tot ceea ce a putut, evident, întrebuintându-se până la epuizare. Înțelegerea textului revine în sarcina cititorului, lucru pe care lingvistul român îl subliniază undeva, în felul său propriu, sever, dar cu maximă onestitate: „Nu că știința e ușoară trebuie să faci să creadă pe copil, ci din contra, că e grea, după cum și este. [...] Cine se tâmpește de multă carte, acela era tâmp de acasă” (apud Pamfil 2008: 25).

Dincolo de însemnătatea și de valoarea sa, opera lui A. Philippide mai are un rost pe care nu multe scrieri îl au. Acesta se observă (deloc surprinzător, tot într-o modalitate caracteristică diacroniei), la urmașii săi, dintre care cel mai de seamă va fi pentru multă vreme eruditul savant G. Ivănescu. Acesta e reușit să ducă mai

departe și să actualizeze opera maestrului său, prin continuarea, dezvoltarea și ameliorarea multora dintre ideile ilustrului înaintaș. Dincolo de carte și mai presus de ea, A. Philippide a lăsat urmașilor, buni cunoscători ai lucrărilor sale, spiritul lui riguros, permanent însetat de cunoaștere, de evoluție și de autoperfecționare. Ideile lui A. Philippide sunt valoroase prin sine, dar – lucru care lesne se observă și la G. Ivănescu – și prin aceea că, o dată pătrunse și înțelese, ele sunt dotate cu viață, fiind capabile de a genera continuitate, de a fi dezvoltate, de a rodi, de a se regenera în mod inepuizabil. Probabil că acesta este și adevăratul motiv pentru care se poate susține că la Iași continuă să existe o Școală lingvistică și că părintele fondator al acesteia este Alexandru Philippide.

În mod categoric, pentru lingviștii români, Alexandru Philippide ar trebui să reprezinte una dintre cele mai înalte culmi pe care lingvistica românească a dobândit-o și cu care contribuie în modul cel mai onorabil la lingvistica mondială.

* * *

Înțelegând importanța *Originii românilor*, publicată acum peste optzeci de ani – interval în care multe dintre exemplare s-au consumat fizic –, vreme în care necesitatea unei noi ediții este de peste cincizeci de ani afirmată de mulți lingviști și istorici, încurajați de profesorii noștri, precum și de colegii mai mari, ne-am încumetat a ne lua această sarcină, pe care astăzi îndrăznim a ne-o asuma public. Împreună cu câțiva colegi de la Catedra de limba română (Ana-Maria Minuț, Sorin Guia, Roxana Vieru, Simona Ailenii) și cu ajutorul promis al doamnei Carmen-Gabriela Pamfil, de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, din Iași, vom încerca a face tot ceea ce se poate pentru ca această întreprindere să reușească, pentru ca, în felul acesta, cu modestele noastre puteri, să fie onorată la Iași memoria lui A. Philippide.

Trecând peste inerentele ispite pe care o astfel de întreprindere le ridică (o ediție complexă, cu aparat critic, cu felurite tipuri de note, cu aduceri la zi etc. etc.), ne-am propus o ediție mai degrabă anastatică, al cărei principal scop să fie acela de a pune lucrarea lui A. Philippide la dispoziția cititorilor. Având ca model textul stabilit în ediția *Operele alese*, realizată de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, vom încerca să oferim cititorului un text care să ridice cât mai puține probleme sub aspect formal, dar fără a-l denatura în vreun fel pe Philippide. La nivel grafic, sunt foarte multe tipuri de situații concrete care pot să se constituie în piedici – multe dintre ele minore – pentru cititorul contemporan. A înlătura aceste forme de agresiune vizuală este scopul și sarcina pe care ni le asumăm. De aici, însă, încep să apară tot felul de dificultăți, mai ales că pentru multe asemenea situații, singurul indiciu în ceea ce privește voința autorului este însuși felul în care i-a fost publicat textul.

Astfel, spre exemplu, va fi suprimat semnul scurtimii de pe *i* și *u* semivocalici, nu se va nota *-u* scurt (*bordeiu* devine *bordei*), se va înlocui diftongul *ia* din formele de imperfect (*numia* devine *numea*), se va înlocui triftongul *-iea* cu diftongul *-ia* (*concluziea*, *supremațiea* devin *concluzia*, *supremația*), vor fi unificate în acord cu etimologia – nu neapărat în conformitate cu normele ortografice actuale – formele cu reduplicări de consoane (*illyro-pannonic*) etc. Vom păstra, firește utilizarea lui *i* și a

lui *sînt*, care constituie elemente ale scrierii fonetice românești, impuse de Philippide încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În alte numeroase privințe vom actualiza ortografia (*împreună*, nu *înpreună*, *vreun* nu *vre un* etc.). Vom urmări să înlăturăm erorile. Dacă, însă, în cazul greșelilor de scriere lucrurile pot fi rezolvate cu oarecare siguranță, pentru eliminarea celor existente în notarea numelor de autori (*D'Ohsson*, nu *D'Hosson*, *Comnena*, nu *Komnena* etc.), a etnonimelor, toponimelor, a unor titluri de lucrări (multe inaccesibile practic), truda migăloasă și stăruitoare poate deveni temerară.

Considerăm a fi mai mult decât firească respectarea și păstrarea particularităților de limbă aparținând lui A. Philippide, identificabile, de altfel, în toate scrierile sale. Desigur, în astfel de cazuri, principiul este că limba autorului trebuie păstrată, dar, uneori, limitele rămân dificil de stabilit.

Am arătat toate acestea pentru a informa cu privire la felul și măsura în care vom încerca să intervenim asupra unui text care este bunul nostru comun, al lingviștilor ieșeni și, ne-am dori, al tuturor lingviștilor români și europeni, unul dintre cele mai de preț bunuri.

Bibliografie

Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București–Chișinău, Editura Litera Internațional.

Philippide 1928: Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața românească” S.A.

Originea românilor – the corner stone of the Iasi school of linguistics

Our article, *Originea românilor – the corner stone of the Iasi school of linguistics*, is a concise presentation of both the scientific and moral virtues of the scholar who laid the foundations of the Iasi school of linguistics and his capital work, *Originea românilor* [*The Origin of the Romanians*], currently under revision.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România*